

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2019

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 21.

PFESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhala bammberi lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda n'waha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammberi heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A:	Nganea	(35)
KHETHEKANYO YA B:	Dirama	(35)
KHETHEKANYO YA C:	Nganeapfufhi	(35)
KHETHEKANYO YA D:	Vhurendi	(35)
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na n'waha.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na n'waha.
5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo n'walwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dza nu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammberi la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhone.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha toḁou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhalo bammbiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	6
3. <i>Ho dina one</i>	18	8
4. <i>Ho dina one</i>	17	9
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
5. <i>Findinkodo</i>	18	11
6. <i>Findinkodo</i>	17	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.		
7. 'Ndi a putedza ha itea dembe'	18	15
8. 'Vulani mufunwa wanga'	17	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.		
9. 'Mbingano'	18	18
10. 'Sa musadzi'	17	20

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Nganea	1-4	2	
B: Dirama	5-6	2	
C: Nganeapfufhi	7-8	2	
D: Vhurendi	9-10	2	
PFESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA**MBUDZISO 1: U TSHILA NDI U VHONA – RN MADADZHE**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḍo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

Muthada i tshimbila i tshi tou ḍitika nga mbondo na zwidulo. Zwezwi a tshi kha ḍi ri a fare Mashudu, Mashudu a vha o ḷi litsha vili hanefha kha ningo, Mpho a ya e fhasi nga tshitiko ga! Mukota na wonḗ wa vha u tshi ri thi taṅwi. A kondeledza a vuwa, a tshi ri a rvevho Mashudu, Mashudu a dovha a ḷi litsha ḷiṅwe vili hanefha kha ningo, Mpho a ya e ri fhasi bi! Ha mbo ḍi vha u dzidzivhala. 5
Mashudu a tshi vhona o no fushea nga u rwa avha vhathu, mbiti dza vutshela goloi ya Mpho.

'Hai nandi Mashudu, ni songo pwasha goloi ya muthu nga nthani ha nṅe lini. Nahone hafhu ndo vha ndi si tsha ni funa!'

Zwe zwa ambiwa nga Maria a zwo ngo vhuya zwa dzhena kha Mashudu. Nga 10
tshifhinga itshi ho vha hu tshi sokou pfala u pwashea ha ngilasi. Magumoni azwo, Mpho o humela hayani hawe. O wana Phophi e ṅdilani ya u tuwa.

'Mulandu ndi mini Phophi! Ni tshi khou paka thundu dzaṅu kha bege?' Ndi zwenezwi Mpho o no vha hayani a tshi khou vhudzisa musadzi. 'Ndo no neta nṅe ṅwana wa Vho Mavhungu.' 15

'A ni vhuyi na mpfelavho vhutungu ngani?' Muambi ndi Mpho.

'Zwino vhunga ndo ponya lufu kha khombo iyi ya goloi, ho vha ho fanela ni tshi takala.'

Phophi a tshi fhindula, a tou fhindula nga ipfi ḷa vuhali. **'Vha khou ḍodza nnyi museto matoni?'** Vha mmbudza zwauri vho wa nga goloi vha tshi zwifha! Vha ri a 20
thi zwi ḍivhi?'

- 1.1 Bulani dzina ḷa muthu a no khou pwashékanya goloi mafhungoni a re afho nthā. (1)
- 1.2 Ndi tshini tsho itisaho uri goloi iyo i pwashiwe? (2)
- 1.3 Sumbedzani uri ndi ngani Mpho o vha a khou tshimbila o ḍitika nga luvhondo? (2)
- 1.4 Ndi tshipiḍa tshifhio tsha puloto tshianḍadzawaho nga mafhungo a re afho nthā. Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

- 1.5 Lⁱfurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni li ni dⁱsela vhudipfi-de malugana na Phophi? (2)
- 1.6 T^alutshedzani uri Maria o olwa sa muanewa wa mvumbo-de? (2)
- 1.7 Sumbedzani khudano yo bvelelaho vhukati ha Mpho na Phophi yo vhangwaho nga u sa fulufhedzea ha Mpho. (2)
- 1.8 Muhumbulo muhulwane wa mafhungo e na vhala afho n^htha ndi uf^hio? (2)
- 1.9 Inwi ni vhona kutshilele kwa Mpho ku tshi t^anganedzea kha lushaka? Tikedzani phindulo yaⁿu. (3)

[18]

NA

MBUDZISO 2: U TSHILA NDI U VHONA – RN MADADZHE

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaⁿu vhu d^o langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

'Ndi khou ri ndi tshi sengulusa mulandu wavho, nda wana hu uri hezwi vha tshi ya kotho, vha fanela u hanedza zwo^the zwine zwa d^o ambwa nga Dugudzha na Dzwaini.'

'Vha ri ndi hanedze? Zwi d^o shuma? Ndi nga bva?'

Mpho u vhudzisa mbudziso idzi a sa tou kholwa zwavhudi. 5

'Vha d^o vho^fhololwa.'

'Vha d^o mmbudza hafha ...'

'Ee.'

'Uyu mufu Mashudu o vha e swina l^avho?'

'Hai, o vha khonani yanga.' 10

'Arali hu uri Mashudu o vha e khonani yavho, ngei kotho ri d^o ri a hu na muthu ane a nga vhulahisa khonani yawe. Zwino vho^dokotela, hu na muthu o vha vhonaho vha tshi amba na Dzwaini na Dugudzha?'

'A hu na muthu o mbonaho.'

'Arali hu si na muthu o vha vhonaho, hoyu mulandu ri d^o u sutuka hu si na na 15
vhuleme.'

'Zwino hafhu vha^la vha^thannga vho ri vha d^o ambulula?'

'Naho vha ambulula, a zwi nga d^o thusa tshithu. Ri d^o ri vho amba vhone nga u shavha u vhonwa mulandu.

Malugana na havha^la vha^thannga vha songo vuwa vho tenda uri vha a vha dⁱvha. 20

Vha ambe zwauri t^she vhone vha vha hone fhano fhasi ha murunzi wa d^uvha, a vha athu u t^angana na vhat^hu vho tou raloho.'

Vho Ravhutsi vho ri u fhedza u amba na Mpho, vha dⁱ t^utshela zwithu zwavho.

Pholisa l^a vha na l^ane li tshi khou dzhena afha hu re na Mpho.

- 2.1 Bulani mushumo wa Vho Ravhutsi. (1)
- 2.2 Ndi tshini tshi no khwaṭhisedza uri Phophi o vha a tshi funa Mpho zwi mbiluni? (2)
- 2.3 Ndi ngani Maria a tshi vhidzwa sa muanewa muluṭanyi buguni iyi? (2)
- 2.4 Vhambedzani hune Dzwaini na Dugudzha vha fana hone zwi tshi ya kha kutshilele kwavho. (2)
- 2.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṅekedzwaho.
- Mufarekano wa Mpho ndi ...
- A Ndatiso.
- B Maria.
- C Phophi.
- D Mashudu. (1)
- 2.6 Sumbedzani zwo bvelelaho kha tshipida tsha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 2.7 Masiandaitwa o bvelelaho kha Mpho o vhangwaho nga u tuwa na Maria hodelani ndi afhio? (2)
- 2.8 Zwo iteaho kha thasululo zwi a tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 2.9 Inwi ni vhona u tshila nga u lifhedzana sa zwo bvelelaho kha Mpho na Mashudu zwi tshi tandulula thaidzo naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)

[17]

MBUDZISO 3: HO DINA ONE – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

Lo ri li tshi tou tsha nga matsheloni a di lugisa a livha vhuongeloni. E ndilani u khou pfa mbilu yawe i songo dzula vhudzuloni na luthihi. Thekhisi ye a vha o i namela yo vha i tshi ri yo imiswa nga muthu are kule a pfa zwi sa mu dini zwone. Hu di tou vha uri muvheulwa u nokedza thoho. Arali hu TOYOTA 2.4D o vha a tshi do vha o no swika hu kale. Nahô yo nga u ri lengi zwituku u swika 5 vhuongeloni, yo fhedza yo swika. U tsa a tou livha he a sia hone mme awe. O ri a tshi tou swika a wana mme awe vha siho fhalâ he avha sia hone. **A tînga-tînga a thoma u sedza nga mmbete nga mmbete.** Nga ngoho a wana uri mme awe ha vha vhoni. O mbo di sendela tsini na muñwe muongi a vhudzisesa. Uyo muongi o mbo di mu rumela kha inwe ofisi he a ri a tshi swika a vho pfa 10 masindambilu. Mafhungo e Ngeletshedzo a vha a songo lavhelela na luthihi. Vho Olga mme awe vho mbo di lovha. Muthannga a pfa thoho i tshi tou bvuma. Ndado na nyofho zwa ambara muvhili wothe. U dada vhuđe, e hafha ha divhi uri u do vhudza nnyi sa vhunga o bebwa e ethe kha mme awe.

- 3.1 Bulani dzina la muthu a no khou ya vhuongeloni mafhungoni a re afho ntha. (1)
- 3.2 Ndi tshini tsho itisaho uri a ye vhuongeloni? (2)
- 3.3 Sumbedzani uri ndi ngani Ngeletshedzo o diwana o namela thekhisi. (2)
- 3.4 Ndi tshipida tshifhio tsha puloto tshianadzwaho nga mafhungo a re afho ntha. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.5 Lifurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni li ni disela vhudipfi-de malugana na Ngeletshedzo? (2)
- 3.6 Talutshedzani uri Veronica o olwa sa muanewa wa mvumbo-de? (2)
- 3.7 Sumbedzani khudano yo bvelelaho vhukati ha Veronica na Ngeletshedzo yo vhangwaho nga u sa funzea buguni iyi? (2)

- 3.8 Sumbedzani khudano ya nga nda ye Ngeletshedzo a i ita kha Vho-Masindi na Vho-Maboho buguni iyi. (2)
- 3.9 Inwi ni vhona ndila ye Ngeletshedzo a hambokiswa zwone masheleni i tshi tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- [18]

NA

MBUDZISO 4: *HO DINA ONE* – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

Vho swika vho Gwede, namusi ndi a nwa nyamunaiti. Vhuswa vhu do fhira zwavhudi nga muthotho wa naledzi. Vho ri u ralo Vho-Nyamasindi vha pembela vhukuma. U fhedza vha dovha vha u devha mufhululu. Vha nnyitani mmemuhulu ngoho, nne hezwi ndi hafha a thi tsha vhalwa kha vhatu vha no akhamadza. Ndi tou vha muthu nga u sa la hone hatsi ngoho. U khou ralo Ngeletshedzo a tshi khou dzula ntha ha guvha. 5

Imani nwananga ndi ye u ni dzhiela tsha u dzula. Hafho hu na tshikha ni do tswukisa zwiambaro. Vha khou ralo Vho-Nyamasindi vha tshi khou ya u dzhia tsha u adza.

Ho luga henefha mmemuhulu vha songo vhuya vha didina nga nne. U khou ri a tshi ralo a vha a tshi khou dzula kha guvha. 10

Vho ri u vhuya natsho vha tshi vhea hanefho tsini nae. Khetshi tshidulo Vho-Gwede kha vha dzule.

Ndi nga murahu ha musu vho no dzula na u lumelisana vho no lumelisana zwenezwi vha tshi thoma mafhungo. 15

Ndi khou pfa hu tshi pfi namusi hu na dikita ngei ha hanu. Vha khou ralo Vho-Nyamasindi vho zwondolola Ngeletshedzo.

Hafhu ndi la mini zwila dikita la hone? U khou ralo u vhudzisa Ngeletshedzo o sedza fhasi lwa u hambula.

Ai, a thi ri hu pfi vhalo vhatu vhe vha renga mabindu a khotsi anu vho dzudzanya vhumambo ha u divhadza tshitshavha vhulanguli vhuswa lwa tshiofisi. 20

- 4.1 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha Ngeletshedzo na Vho-Nyamasindi. (1)
- 4.2 Ndi tshini tshi no khwaṅhisedza uri Ngeletshedzo o vha o vha a si tshe na tshelede? (2)

- 4.3 Ndi ngani Ngeletshedzo a tshi vhidzwa sa tsilu? (2)
- 4.4 Vhambedzani hune Vho-Nyamasindi na Vho-Maboho vha fana hone zwi tshi ya kha mvumbo dzavho. (2)
- 4.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Dzina la bugu 'Ho dina one' hu ambiwa ...
- A masheleni.
B mabindu.
C madikita.
D mavhengele. (1)
- 4.6 Sumbedzani zwo bvelelaho kha tshipida tsha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 4.7 Masiandaitwa o bvelelaho kha Ngeletshedzo o vhangwa nga u dikukumusa ndi afhio? (2)
- 4.8 Zwo iteaho kha thasululo zwi a tendisea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.9 Tsheo yo dzhiwaho nga Ngeletshedzo ya u rengisela Musuku na Osborn mabindu ni vhona yo tea naa? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA**MBUDZISO 5: FINDINKODO – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

MUKALAHA:	Minwaha kheyi hu tshi di pfi dzinndu-dzinndu, a huna! Vhathu vha sokou ri fhunga. (U khou nwa halwa nga khavho) (Hu khou dzhena muthannga)	
MUTHANNGA:	Mukalaha, naa vhone vha muwe na Madimokirati?	
MUKALAHA:	Evhoo, Kha ndi thome ndi wane nndu, ndi hone ndi tshi do dzhoina. Khufha na muholo ndo dziinwa.	5
MUTHANNGA:	Vho bebwa lini?	
MUKALAHA:	Nne nzietshikume dzi tshi wa, ndo vha ndi mutukana a no hama mbudzi.	
MUTHANNGA:	Nzietshikume hafhu dzo wa lini? Minwahani yeneila ya kale-kale.	10
MUKALAHA:	Dzone ndo dzi bata, hone na namusi a thi holi.	
MUTHANNGA:	Vha na basa?	
MUKALAHA:	Basa ndi nayo.	
MUTHANNGA:	Kha vha nnekedze basa yavho.	15
MUKALAHA:	Ni toda u ita mini nga basa yanga? Khufha ni sa do nkholela. (Mukalaha a mbo bvisa basa a nekedza muthannga)	
MUTHANNGA:	Minwaha iyi ndi yavho ya vhukuma?	
MUKALAHA:	Aridi, huwe o nwalaho ho ngo nwala zwa thoho yawe? Khamusi na u mmbenga o vha a tshi mmbenga a tshi itela uri ndi si hole.	20
MUTHANNGA:	Vha fanela u dzhoina Madimokirati. Vha fanela u tikedza muvhuso hoyu wavho.	
MUKALAHA:	Ndi tikedze muvhuso ngeno na u hola ndi sa holi? Khelo zhazha line nda alamula khalo matsheloni manwe na manwe. Ngavhe a si onoyu mutukana wanga a no nthusana nga tshino na tshila ndi musi ndi tshi kha di vhidzwa muno?	25
MUTHANNGA:	Vhone a vha nga wani nndu ngauri vho no vha muthu muhulwane. Vhuhulu ri do lugisa basa yavho uri vha hole.	

- 5.1 Muthannga u wela kha lihoro lifhio? (1)
- 5.2 Muthumukhulu o olwa sa mubvumbedzwaḁe buguni iyi? (1)
- 5.3 Ndi zwifhio zwine zwa khou sumba uri muvhuso a u khou londa vhadzulapo no sedza nzulele ya mukalaha? (2)
- 5.4 Khudano mafhungoni aya i khou diswa ngani? (2)
- 5.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Aridi, huḁwe o ḁwalaho ho ngo ḁwala zwa thoho yawe? Zwi amba:
- A O sokou ḁwala a songo vhudzisa.
- B O ḁwala zwa vhukuma.
- C Ha koni u ḁwala.
- D Mukalaha vho tou amba miḁwaha a ḁwala. (1)
- 5.6 Ndi zwifhio zwine muthannga a khou tama mukalaha a tshi ita siani la zwa polotiki? (2)
- 5.7 Sumbedzani tshipida tsha mathakhe kha bugu iyi. (2)
- 5.8 Ni guda mini kha mafhungo a bugu iyi? Talutshedzani. (2)
- 5.9 Ni vhona zwine mukalaha vha khou amba zwi na mbuno? Tikedzani muhumbulo waḁu. (2)
- 5.10 Ngavhe hu inwi a re kha nyimele i fanaho na ya mukalaha mafhungoni aya no vha ni tshi do itani hu ndila ya u tandulula thaidzo. Tikedzani nga mbuno tharu. (3)

[18]

NA

MBUDZISO 6: FINDINKODO – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

DE WIT:	Skiet, edzou mmbudza muhumbulo wau nga ha lihora lashu la Lushaka na vhumatshelo halo.	
SKIET:	Polotiki i a konda. Polotiki i a shanduka, hone na u konda hayo, ndi khwine u fa ro edzisa.	
DE WIT:	Ii, kha ri edzise ri litshe u tshina luimbo lwa Madimokirati. Phoswo dzavho dzo no anda lune dziñwe dzadzo dzi vho nengisa. Kha ri vha litshe vha vhuse.	5
SKIET:	Rine zwino-o?	
DE WIT:	Ri fanela u kunga vharema vhanzhi kha lihora lashu, ndi yone ndila. Vharema vho hanganeaho a vha tshee na liñwe buḁo nga nnda ha rine. Vhona zwine Nkata ya ita. Avha vha CAP na vhone vha amba-amba nga polotiki dzi sa tshidzi muthu. Polotiki yavho yo moda, a i tsha vha i pfalaho kha mutshili wa tshizwinozwino.	10
SKIET:	Ndi ngoho, vharema vho hanganeaho ri nga vha wina, hone u bva zwino kha khabinethe hu tou nga ndi tshihadu. Khezwi ri sa lindeli khetho dzi daho?	15
DE WIT:	Skiet, u songo kumedza. Khetho dzi daho dzi fanela u ri wana ri mmbi yo ditamaho na kavhili. Khetho hedzi dzi daho, naho Madimokirati a nga wina, kha a wine nga lumeme lwo sekenaho.	
SKIET:	Ilo lo lungwa.	20
DE WIT:	A u pfi-ha! U munna iwe. Hu na hoyu minista Coetsee, u khou vhangana ndado kha lihora lashu. Hoyu munna ha na luvhonela lwa vhumatshelo. Ha vhoni, khofheni hawe ndi khuli fhedzi, nne Coetsee u a mbora.	

- 6.1 Mafhungo e na vhalo a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto? (1)
- 6.2 Mafhungo ane a khou bvelela buguni iyi a wela kha tshifhinga tshifhio? (2)
- 6.3 Mahoro mavhili ane a khou kudana ndi afhio? (2)
- 6.4 Skiet na De Wit vha khou todou khwathisa hani lihora lavho? (2)

6.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

Hetshi a si tshifhinga tsha Paul Kruger. Zwi amba uri:

A Vha khou tea u shuma sa Paul Kruger

B Vha khou tea u shavha

C A si tshifhinga tsha kale

D Vha tea u sokou dzula vha lavhelesa

(1)

6.6 De Wit ni mu vhona sa muthu wa mvumbode kha tshipida tshe na vhala?

(2)

6.7 Khudano ya kha mahoro kha bugu iyi, yo livhiswa kha sia lifhio?

(2)

6.8 De Wit na Skiet vho vha vha tshi diphina. Mudifho wo fhela hani?

(2)

6.9 Arali avha vhatshena vha da kha inwi vha tshi khou ni galatshela kha lihora lavho, no vha ni tshi do itani? Tikedzani phindulo yanu nga Mbuno tharu.

(3)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI**ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya****MBUDZISO 7: 'NDI A PUTEDZA HA ITEA DEMBE' – NA Milubi**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudzo dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Vho-Gideon Dimbalala vho vha vho no nwa maitela a no nga ha fushi kha hoyu mufumakadzi wavho. Itali muthu arali o no vha na peta a sa hangi na luthihi. Narina o do dina u ita zwa u dikonanya na ula mufumakadzi **Nora we a vha a sa fhiri muthu**. Hothe na hu sa iwi ene o vha a tshiya. Nowa dzothe dzi re na vhuhali na dze dza vha dzi si na dzo vha dzi tshi dihwa ngae. Mulenzhe wa Nora avha Vho-Narina vho vha vho tou doba tshothe. Mulilo wa mbava itali u sa orwi. 5

Vho-Gideon Dimbalala vho ri u tuwa sa zwe vha ambisa zwone, vha swika ngei lonzhi ya ngei Siawovhea vha vhidzisa zwickotikoti zwavho. Vha endela u nwa dinani ya muthu vha sa vhuyi vha i vhona. Vha ri u fhedza zwe vha vha vho vhea phanda havho vha mbo di vhidzisa zwiwe. Ha ri ho no swa na duvha lo no swifhala, vha humbela mune wa lonzhi zwauri vha sie goloi yavho henefho. Vha ri vha do da vha i dzhia nga li tevhelaho. 10

U bva afho vha humbela mune munna wa thekhisi uri a vha ise hayani. Vha tshi swika vha vula munango, vha vala vha ya vha dzula kamarani ya vhuawelo. Vhe henefha ndi hezwi vha tshi vhona mufumakadzi wavho a tshi khou diswa nga goloi. 15

- 7.1 Vho-Gideon Dimbalala vho olwa sa muanewade? (1)
- 7.2 Mafhungo e na vhala a tana tshipida tshifhio tsha puloto? (2)
- 7.3 U ya nga mafhungo e na vhala ndi ifhio thaidzo i re vhukati ha Vho-Dimbalala na mufumakadzi wavho Narina? (2)
- 7.4 Talutshedzani vhungoho ha fhungo lo swifhadzwaho no livhanya na nganeapfufhi iyi. (2)
- 7.5 Muhumbulo muhulwane wa mazwifhi a Vho-Dimbalala malugana na u dala havho wo vha thusa hani kha u wana vhuada ha mufumakadzi wavho. (2)

7.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

Mafhungo e na vhala a khou bvelela ...

A vhengeleni

B lonzhini Siawovhea.

C doroboni

D silahani

(1)

7.7 Ndi khudano -de yo vhonealaho vhukati ha Vho-Dimbalala na Vho-Narina musi nganeapfufhi i tshi fhela? Tikedzani.

(2)

7.8 Muhumbulo muhulwane wa nganeapfufhi iyi ndi ufhiyo?

(2)

7.9 Vhudifari ha Vho-Narina mafhungoni e na vhala vhu a tendisea, zwi a itea fhanó vhutshiloni? Tikedzani.

(2)

7.10 Arali ho vha hu inwi Vho-Dimbalala no vha ni tshi do ita mini musi no tangana na thaidzo i ngaho iyi.

(2)

[18]

NA

MBUDZISO 8: 'VULANI MUFUNWA WANGA' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA H

A tshi posa maṭo a vhona vha tshi khou vula buthu, vha bvisa zwine vha bvisa vha tshi vhea fhasi. Vho no fhedza vha puṭedza tshinwe tshithu tshe vha vha vho fara. Musi vho no tshi puṭedza, tsha lidza muludzi, we wa ri u lila mavhone a taidza. U ralo zwa amba uri tshiendedzi tsho dilodela nga tshone tshine.

U fhedza Vho-Dinani vha doba mihwalo yavho, vha mbo di livha muṅangoni wa tshifhaṭo tshenetshi. Laṭani a tshi vhona vho livha muṅangoni, a mbo di zwi divha zwauri ndi hone vhe ndilani ya u da heneffa hune a vha hone. Khathihi fhedzi a pfa mbilu yo ya muṭanani. A vula fasitere, a humbula u fhufha. A tshi kala a wana fhasi hu siho fhanó tsini. A fhufha, hu do tou vha u fhufhela lufuni. Ndi heneffa hune a do devhekana dethele vhuluvhi vha wana ho hasekana. 10

A gidima a ya muṅangoni hafhu. A lwisa vothi zwa sokou vhutoto. Ndi hafha a tshi thoma u huwelela Neani. A re Neani ha zwi pfi nga phosho ya maḍi a shawara. Na Laṭani a tshi thetshelesa a pfa shawara hu hone i hone-hone. I tshi nga sa zwiḷa mvula ya tshirulu yo vhuya tshoṭhe. A dovha a vhidzelela a songo vhidzelela. I pfi lawe la sokou liwa nga aredi. 15

- 8.1 Bulani fhethuvhupo ha mafhungo e na vhala. (1)
- 8.2 Mafhungo e na vhala a tana tshipida tshifhio tsha puloto? (2)
- 8.3 Muaneva mupikisi kha nganeapfufhi iyi ndi nnyi? (2)
- 8.4 Thaidzo ye Vho-Dinani vha vhangela Neni na Latani ndi ifhio? (2)
- 8.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Vho Dinani vho vha vho da u tolela ...
- A khonani yavho.
B makhadzi wavho.
C mufumakadzi wavho .
D muzwala wavho. (1)
- 8.6 No disendeka nga mafhungo e na vhala, ni vhona Latani e muanevade? (2)
- 8.7 Thero ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 8.8 Ni vhona zve Neni a ita mafhungoni e na vhala zwo tea? Tikedzani. (2)
- 8.9 Arali no vha ni Vho-Dinani nyimele ye vha tangana nayo no vha ni tshi do i tandulula nga ndila de? Talutshedzani. (3)

[17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI**SHOTHODZO – TN Pholi na TK Mkansi**

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Mbingano' – TK Mkansi
- 'Sa musadzi' – TK Mkansi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na n̄ewa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MBINGANO – TN Pholi

- 1 Thi lali nda ni humbula,
- 2 Zwaṅu zwithavhi ndi zwanga,
- 3 Dakalo ndi tshitahe ni siho,
- 4 Mapwali na mapwapwalala lufherani.
- 5 Mbingano a si mafhata na miloro,
- 6 Zwi a ila u fanyisa na mutambo.
- 7 Ya vha miloro i a swa ha sala miora,
- 8 Mudavhi wa mbingano ndi mbilu,
- 9 Vhatambi vhayo ndi lufuno na u kondelana.
- 10 Vhatanganelanaho mbinganoni,
- 11 A vha fhambanywi nga vha mitanganozwitshele,
- 12 Vha a kuvhatedzelana zwitshimbili,
- 13 Vha thathedza vhothe muthuthi.
- 14 Muhumbuloni vho vhofhekanywa nga pfundomulalo.
- 15 Munna ha na n̄du, n̄du ndi ya mufumakadzi.
- 16 Mufumakadzi ha na muḁi, muḁi ndi wa munna,
- 17 Muṅa ndi wa vhothe sa mutangano,
- 18 Nwananga haho, a re hone ndi nwanashu,
- 19 U hanedza ndi u shaya mbingano vhuluvhini.

- 9.1 Ipfi: 'Ni' Kha vese ya u thoma ḁo imela mini? (1)
- 9.2 Thoḁo ya tshirendo itshi i amba mini? (2)
- 9.3 Tshifanyiso tsha muhumbulo 'zwithavhi' tsho imela mini afha tshirendoni? (2)
- 9.4 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 9.5 U ya nga murendi vhatambi vha mbingano ndi mini? (2)

- 9.6 Vhalani vese 10 na 11 ni sumbedze zwine murendi a tama u bvisela zwone khagala nga idzo vese. (2)
- 9.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Ipfi: 'thathedza' Kha vese 13 li amba u ...
- A semana mbinganoni.
B kuvhatedza mbinganoni.
C vhofha mbinganoni.
D thusana u lwa na thaidzo. (1)
- 9.8 Nwalani vese i no amba uri mbinganoni niwana ndi wa munna na musadzi. (2)
- 9.9 Ri guda mini kha itshi tshirendo? Tandavhudzani phindulo yanu. (2)
- 9.10 Inwi ni a tendelana na na zwine murendi a khou amba kha vese 12? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

SA MUSADZI – TK Mkansi

- 1 Sa musadzi wo toka midzi mavuni.
- 2 Matavhi a takala nga vhuvha hau.
- 3 **Matari a fhefheda nga dakalo lau.**
- 4 **Mitshelo, u bvedza ya fusha tshitshavha.**
- 5 **Thumbu ya fura mainda.**
- 6 **Sa mudzi wo dziba,**
- 7 **Uri shango li songo thengathenga.**
- 8 U balamutshenzhe nga husili.
- 9 Mimuya na u vhudzula hani.
- 10 I mangadzwa nga vhuvha hau.
- 11 Pharani dza matombo u a vhanyuludza.
- 12 Ho omaho na hone, u a phuletshedza,
- 13 U tshi lilela matari u titima,
- 14 U tshi lilela mitshelo u rothisa nthe.
- 15 U fhasi mavuni, sa vha kale vha re fhasi.
- 16 Fhedzi u shaea hau,
- 17 Ndi zwililo na u shenganya mano.
- 18 Matari a puta nga u tavha halo.
- 19 Mitshelo ya moda i sa athu u swika.
- 20 Ha vha zwililo shango lothe.
- 21 Vhumatshelo, ha dimuwa sa murongwe.
- 22 Ndala ya kora i songo kora,
- 23 Ha fhisa ha shaya na murunzi,
- 24 Ngauri u musadzi sa mudzi u wa ndeme.
- 25 Ngauri u musadzi sa mudzi u wanala fhasi mavuni.
- 26 Sa musuku u vhone vhudi nge wa penywa.
- 27 Zwitshilaho zwi khana nga vhuvha hau.
- 28 Zwi wana vhutshilo nge wa diita tshitshavhelo.
- 29 Ngauri u musadzi, sa mudzi u wa ndeme.

- 10.1 Tshirendo itshi tshi khou renda nga ha muthu wa mbeu-de? (1)
- 10.2 Murendi u khou fanyisa musadzi na mini? Bulani ZWIVHILI. (2)

- 10.3 Tshifanyiso tsha muhumbulo tsho shumiswaho kha tshitanza tsha vhuvhili mutaladzi wa 9 tshi bveledza muhumbulo-de. (1)
- 10.4 Figara ya muambo yo shumiswaho kha vese 1 ndi ifhio? (1)
- 10.5 Murendi a tshi ri: 'Sa vha kale vha re fhasi.' U amba vhonnyi? (2)
- 10.6 Thounu/Khalo ya tshirendo itshi ndi ifhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 10.7 U ya nga murendi tshirendoni itshi, zwililo na u shenganya maṅo zwi vhangwa nga mini? (2)
- 10.8 Sumbedzani tshikimu tsha raimi kha ndima ya vhuvhili. (2)
- 10.9 Muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi ndi ufhio? (2)
- 10.10 Ni a tendelana na na zwine murendi a khou amba nga hazwo kha ndima ya vhuraru. Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUṬE: 70